

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ – ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ТИПІВ АКЦЕНТУАЦІЙ

Актуальність вивчення даної проблеми визначається практичною необхідністю реалізації принципу толерантності в сучасній освіті, унаслідок чого з'явився ряд психолого-педагогічних досліджень підготовки вчителів і студентів педвузів до толерантно орієнтованої взаємодії з учнями (А.М.Горянська, В.М. Гришук, С.В.Данілова, О.Ю.Клепцова, Т.Н. Лобанова, В.Г. Маралов, Л.Л.Мончинська, Н.В. Коваленко, Я.І. Ростовська, В.А.Ситаров, А.Г.Скок, С.Н. Толстикова та ін.). Аналіз цих робіт показує, що акцент в основному робиться на соціокультурних характеристиках толерантності, формуванні її в старшокласників і студентів - майбутніх педагогів. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує немало робіт, в яких деякі характеристики толерантності/інтолерантності співвідносяться з певними типами особистості (Г.Айзенк, Т.Адорно, С.Кобейс, Р.Кеттел, О.Р.Лурия, Г.Оллпорт, Е.Фромм та інші). Але специфіка толерантності як властивості особистості у зв'язку з типами акцентуації не досліджувалась. Необхідність її вивчення в студентів-педагогів викликає закономірний інтерес, оскільки, по-перше, комунікативна толерантність є професійно-важливою якістю особистості майбутнього педагога; по-друге, переважна більшість студентів за даними чисельних досліджень є акцентуантами.

У сучасній психологічній літературі поняття "комунікативної толерантності" визначається як вид соціально-психологічної толерантності, який являє собою ставлення особистості до інших людей, їхніх психологічних станів, до їхніх якостей і вчинків у ситуаціях комунікативної взаємодії з домінантною спрямованістю свідомості на терпиму, безконфліктну комунікативну поведінку, на особливий, доброзичливий тип взаємодії індивіда з іншими людьми. Вона складає основу педагогічного спілкування викладача та учня, сутність якої зводиться до таких принципів навчання, які створюють оптимальні умови для формування культури гідності, самовираження того, хто навчається, виключають страх перед неправильною відповіддю, призводять до активної діяльності на уроках. Поняття комунікативної толерантності одна з важливих категорій теорії не насильства в освіті. Комунікативна толерантність як шаноблива поблажливість до того, кого навчають, з одного боку, і як педагогічна терпимість - з іншого, вміння вислухати навіть помилкову відповідь учня і зробити цю відповідь об'єктом колективного обговорення. Комунікативна толерантність передбачає особистісну орієнтацію у викладанні, реалізацію культурологічного підходу до формування особистості майбутнього, активного члена суспільства, здатного до творчості та відповідальності [2]; [3]; [4].

У психологічній літературі показано, що акцентуації - це крайні варіанти нормальних характерів, при яких окремі риси характеру надмірно посилені, від чого виявляється вибіркова уразливість стосовно певного роду психогенних впливів при стійкості до інших. Відхилення акцентуацій від середньої норми породжують для їхніх носіїв деякі проблеми й труднощі. На основі своєї концепції К.Леонгард виділив 10 основних типів акцентуованих особистостей: демонстративний, педантичний, застрягаючий, збуджуваний, гіпертимічний, дистимічний, тривожний, циклотимічний, екзальтований, емотивний. У характеристиках типів, даних К. Леонгардом щодо людей, які мають акцентуовані риси, ми зустрічаємо вказівки на характерні особливості спілкування акцентуантів з доволі широким колом інших людей, їхніх психологічних станів, до їх якостей і вчинків у ситуаціях комунікативної взаємодії [7].

Емпіричне дослідження було організовано з метою вивчення специфіки комунікативної толерантності студентів-педагогів, представників різних типів акцентуацій. Дослідження проводилось на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського, серед студентів другого курсу історико-філологічного факультету. У дослідженні взяли участь 54 студенти віком 19 – 20 років.

Як конкретні діагностичні методики застосовувалися: методика діагностики комунікативної толерантності В.В.Бойко та тест-опитувальник Х.Шмішека (в основі якого концепція "акцентуованих особистостей" К.Леонгарда). По-перше, проводилась діагностика показників комунікативної толерантності; по-друге, - показників акцентуацій особистості.

Обробка даних здійснювалась методами кількісного (за допомогою комп'ютерної програми SPSS 13.0 for Windows) і якісного (метод "профілів") аналізу, а також проводився порівняльний аналіз отриманих результатів, їх психологічна інтерпретація.

Діагностичний етап дослідження включив діагностику показників комунікативної толерантності та акцентуованих рис особистості. Перший ряд показників представлений показниками: неприйняття або нерозуміння індивідуальності іншої людини (НІД); використання себе як еталону при оцінюванні поведінки та наряду думок інших людей (ЯГ); категоричність або консерватизм в оцінках інших людей (КК); невміння приховувати або згадувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів (НСЧ); прагнення переробити, перевиховати партнерів (СП); прагнення підігнати партнера під себе, зробити його "зручним" (ППС); невміння вибачити іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні вам неприємності (НП); нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту, створеному іншими людьми (НДП); невміння пристосовуватися до характеру, звичок та бажань інших (НПД).

Другий ряд показників представлений показниками акцентуацій: – демонстративної (Д), педантичної (П), застрягаючої (З), збудливої (Зб), гіпертимічної (Г), дистимічної (Дс), циклотимічної (Ц), афективно-екзальтованої (Е), тривожної (Т), емотивної (Ем).

З метою встановлення характеру взаємозв'язків між показниками комунікативної толерантності та акцентуованих рис особистості було здійснено кореляційний аналіз. Результати кореляційного аналізу представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляції між якісними показниками
акцентуованих рис і комунікативної толерантності

Показники	Показники комунікативної толерантності					

акцентуєваних рис	НИД	КК	НСЧ	ППС	НП	НПД	ОП
З	337*	298*	284*			419**	422**
Ем		313*					
Г				420**		353**	345*
Ц				277*	300*		

Примітка: нулі і коми опущені; $p < 0,05^*$; $p < 0,01^{**}$; $n = 54$.

У результаті кореляційного аналізу виявлено, що між показниками акцентуацій і показниками шкал комунікативної толерантності існують додатні значущі взаємозв'язки ($p < 0,05$; $p < 0,01$).

Наступним етапом нашого дослідження було проведення якісного аналізу. Якісний аналіз (метод "профілів") дозволив встановити специфіку комунікативної толерантності у студентів – представників різних типів акцентуацій.

Аналіз отриманих показників акцентуєваних рис дозволив зробити висновок про наявність акцентуацій у 92,6% досліджуваних. Далі було проведено угруповання досліджуваних за певним типом акцентуації, що діагностовано в нашій вибірці. Для подальшого проведення якісного аналізу нами були виділені досліджувані, що мають одну акцентуєвану рису ("чистий тип"). У результаті даної процедури були сформовані наступні групи: група осіб з гіпертимічним (Г) типом акцентуації (7,4%); група осіб з застрягаючим (З) типом акцентуації (3,7%); група осіб з циклотимічним (Ц) типом акцентуації (13,0%); група осіб зі збудливим (Зб) типом акцентуації (3,7%); група осіб з дистимічним (Дс) типом акцентуації (3,7%); група осіб з емотивним (Ем) типом акцентуації (1,8%).

Наступним етапом емпіричного дослідження було вивчення специфіки комунікативної толерантності в представників кожної з виділених груп акцентуантів за допомогою методу профілів (якісного аналізу).

На рис. 1 представлені профілі комунікативної толерантності в представників гіпертимічного (Г), застрягаючого (З), циклотимічного (Ц), збудливого (Зб), дистимічного (Дс), емотивного (Ем) типів акцентуацій.

На осі Х розташовані показники всіх десяти шкал загальної комунікативної толерантності, на осі У - їх значення, які представляють усереднену оцінку кожного показника всіх представників виділених груп, виражену в процентилях. Середня лінія ряду проходить через 50 процентиль. Чим вищий показник по шкалі комунікативної толерантності, тим більше виражена інтолерантність за відповідною шкалою. Значення, наближені до нуля, характеризують виразність толерантності за даною шкалою комунікативної толерантності.

Аналіз отриманих профілів показав, що кожна досліджувана група осіб характеризується специфікою загальної комунікативної толерантності, що проявляється як у своєрідному сполученні параметрів, так і в рівнях, яких досягають показники. Це відбивається, насамперед, в особливостях конфігурації кожного профілю і його розташуванні щодо середньої лінії ряду, що відзначається візуально, а також у наявності статистично значущих відмінностей між однойменними показниками профілів. Вірогідність відмінностей була підтверджена за допомогою t-критерію Стюдента для незалежних вибірок.

Для більш детального вивчення специфіки комунікативної толерантності в представників різних типів акцентуацій, показники комунікативної толерантності були ранжовані за ступенем їх вираженості (від менших показників до більших) у профілі комунікативної толерантності представників кожного з типів.

Зведена інформація про сполучення показників комунікативної толерантності кожної із груп акцентуантів представлена в табл. 2.

Аналіз відмінностей у профілях комунікативної толерантності осіб – представників груп акцентуєваних рис із погляду їхньої конфігурації, а також особливостей сполучень найбільш виражених показників у кожній типовій групі, дозволив описати специфіку комунікативної толерантності майбутніх педагогів з різними типами акцентуацій.

Нижче наведені характеристики комунікативної толерантності в представників різних типів акцентуацій, складені на підставі інтерпретацій автора методики комунікативної толерантності В.В.Бойко, характеристик типів акцентуацій К.Леонгарда, наших спостережень за досліджуваними, порівняння профілів, та ранжування, а також зіставлення отриманих даних з даними психологічної літератури [1]; [2]; [5]; [6]; [7].

Специфіка комунікативної толерантності d представників *збудливого* типу акцентуації проявляється в схильності до використання себе як еталону при оцінюванні поведінки й образу думок інших людей, що свідчить про їхнє критичне ставлення до інших, невміння зрозуміти й прийняти чужі промахи й помилки. В осіб даної групи виражене прагнення переробити, перевиховати партнерів. Високий загальний показник комунікативної інтолерантності відповідає характеристиці представників даного типу, запропонованій К. Леонгардом.

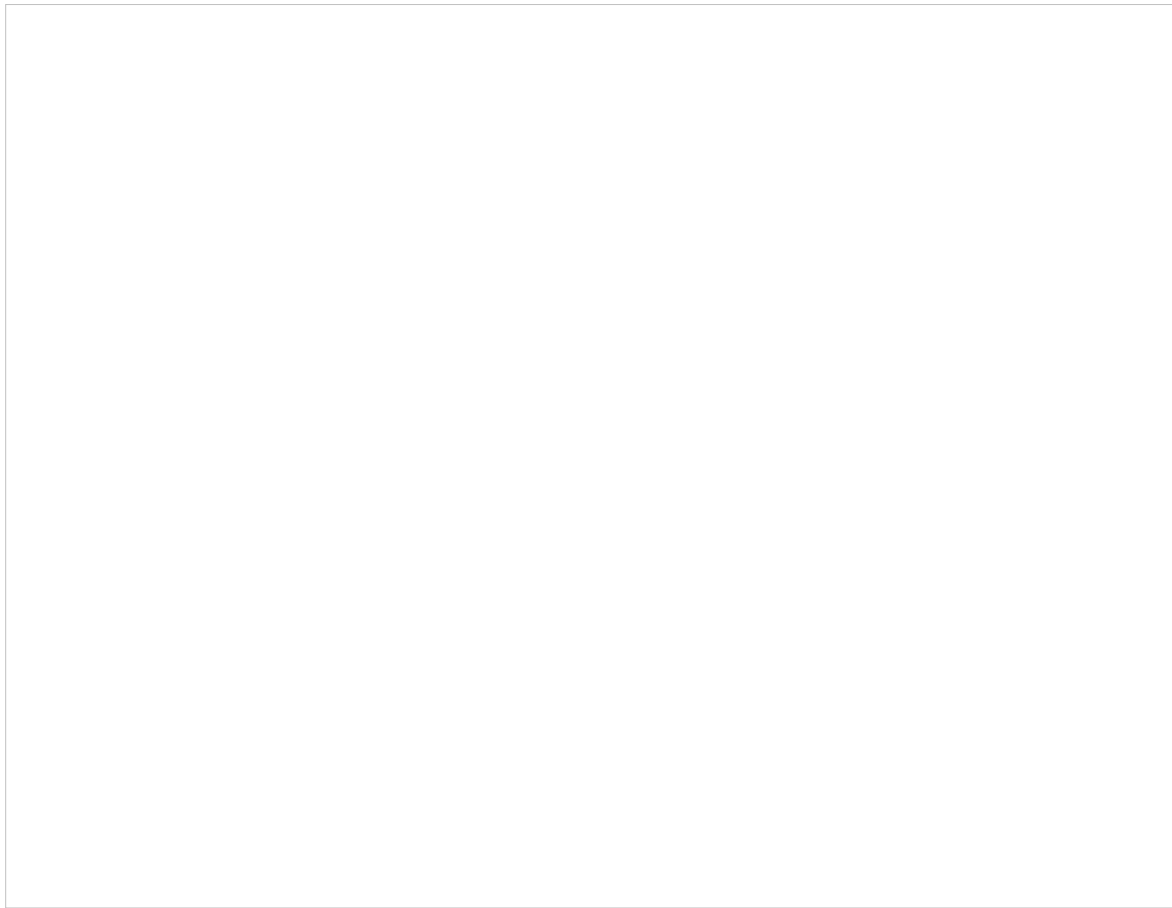

Рис. 1. Профілі комунікативної толерантності осіб - представників різних типів акцентуацій

Таблиця 2

Специфіка комунікативної толерантності в осіб, представників різних типів акцентуацій

РАНГ	Типи акцентуацій					
	Г	З	Ц	Зб	Дс	Ем
1	СП	НИД	ЯЭ	СП	КК	ЯЭ
2	НСЧ	ЯЭ	НДП	ЯЭ	НСЧ	КК
3	ППС	НПД	ОП	ППС	СП	НДП
4	НП, ОП	ОП	ППС	НП	ОП	НСЧ, ППС
5		ППС	НИД	ОП	НИД	
6	НИД	КК	НСЧ, НПД	НП,	НИД	НПД
7	КК	СП			НДП	ЯЭ
8	НДП	НСЧ			НПД	НП
9	ЯЭ	НП	КК	НСЧ	ППС	НИД
10	НПД	НДП	СП	КК	НПД	СП

Примітка: 1 ранг відповідає найвищому показнику інтолерантності.

Специфіка комунікативної толерантності в представників *дистимічного* типу акцентуації полягає в їхньому вмінні вибачати іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні неприємності; досить спокійному ставленні до фізичного або до психічного дискомфорту, створюваному іншими людьми. В них відсутнє прагнення підігнати партнера під себе, зробити його "зручним". Проте особи цієї групи виявляють категоричність або консерватизм в оцінках інших людей, невміння приховувати або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів. Загальний показник комунікативної інтолерантності в представників цього типу досить високий, що свідчить про інтолерантні прояви в міжособистісних стосунках.

Специфіка комунікативної толерантності в представників *гіпертимічного* типу акцентуації полягає в прагненні переробити, перевиховати партнера, а також невмінні приховувати або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів. Показник загальної комунікативної толерантності в осіб даної групи знаходиться на середньому рівні.

Для представників *застрягаючого* типу акцентуації характерні неприйняття або нерозуміння індивідуальності іншої людини, використання себе як еталону при оцінюванні поведінки й образу думок інших людей, невміння пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших, а також досить високий загальний показник комунікативної інтолерантності. Названі характеристики узгоджується з літературними даними, які свідчать, що представникам застрягаючого типу важко адаптуватися до соціального середовища. Проте, особи даної групи, за результатами нашого дослідження, вміють приховувати або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів, вибачають іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні неприємності, найчастіше миряться з фізичним або психічним дискомфортом, створюваним іншими людьми.

У представників *циклотимічного* типу акцентуації загальний показник комунікативної толерантності перебуває на середньому оптимальному рівні, так само як і показники за всіма шкалами.

Представникам *емотивного* типу акцентуації за результатами нашого дослідження властива висока толерантність. У

них відсутнє прагнення переробити, перевиховати партнерів, проте яскраво виражене прийняття й розуміння індивідуальності іншої людини. Особи даної групи схильні вибачати іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні неприємності. У той же час, вони переважно орієнтуються на себе при оцінюванні поведінки й образу думок інших людей. Отримані дані повністю вкладаються в загальновідому характеристику представників емотивного типу акцентуації особистості.

В цілому в дослідженні доведена відповідність певного сполучення показників комунікативної толерантності та певних типів акцентуацій особистості.

Отримані дані доповнюють відомі характеристики акцентуантів та можуть сприяти процесам самопізнання й самовдосконалення майбутніх педагогів, підвищенню ефективності професійного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акцентуации характера и использование опросника Г.Шмишека // Методические рекомендации для практических психологов / Г. Сахаров. – Владивосток, 1998.
2. Бойко В.В. Психоэнергетика / В.В. Бойко. – СПб. : Питер, 2008. – 416 с.
3. Горянська А.М. Проблеми толерантності в контексті особистісної зрілості студентів педагогічних спеціальностей / А.М. Горянська // Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Випуск 6, частина 1. – Київ, 2008. – С. 188-192.
4. Данилова С.В. Педагогические условия развития толерантности студентов младших курсов вуза в процессе обучения: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук / С.В. Данилова. – Омск, 2007.
5. Кортнева Ю.В. Диагностика актуальной проблемы / Ю. В. Кортнева. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2004. – 240 с.
6. Лазурский А.Ф. Классификация личностей / А.Ф. Лазурский // Психология индивидуальных различий. Тексты. [под ред. Гиппенрейтер Ю.Б., Романова Б.Я. – М.: МГУ, 1982. – С.179-199.
7. Леонгард К. Акцентуированные личности / К. Леонгард [пер. с нем.]. – Ростов: изд-во ЛРНЦ "Феникс", 2000. – 544 с.

Подано до редакції 04.09.09

РЕЗЮМЕ

У статті представлені результати емпіричного дослідження специфіки комунікативної толерантності у студентів-педагогів, представників різних типів акцентуацій.

Ключові слова: комунікативна толерантність, студенти-педагоги, різні типи акцентуацій.

И.Г. Кошлань, И.Г. Дерябина

СПЕЦИФИКА КОММУНИКАТИВНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ - ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ РАЗНЫХ ТИПОВ АКЦЕНТУАЦИЙ

РЕЗЮМЕ

В статье представлены результаты эмпирического исследования специфики коммуникативной толерантности у студентов-представителей разных типов акцентуаций.

Ключевые слова: коммуникативная толерантность, студенты-педагоги, разные типы акцентуаций.

I. G. Koshlan, I. G. Deryabina

SPECIFICITY OF COMMUNICATIVE TOLERANCE OF STUDENTS – REPRESENTATIVES OF DIFFERENT ACCENTUATION TYPES

SUMMARY

The article demonstrates some results of empiric research on specificity of communicative tolerance of students - representatives of different accentuations types.

Keywords: communicative tolerance, students-teachers, different accentuation types.
